

NEFT EMALI ZAMANI ƏTRAF MÜHİTİN ÇİRLƏNDİRİLMƏSİ VƏ ONUN ARADAN QALDIRILMASI YOLLARI

G.V. Şadlinskaya, G.Ə. Qasımova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Məqalədə məqsəd neft istehsalı və onun emalı zamanı əmələ gələn çirkləndirici maddələrin ətraf mühitə mənfi təsiri haqda şagirdlərə məlumat və bilik verməkdir. Dərsin əsas məqsədi neftçirkləndiricilərinin su, torpaq və digər sahələrə mənfi təsirinin qarşısını almaq üsulları ilə şagirdləri tanış etməkdir. Dəniz və okeanların neftlə çirklənməsinin törətdiyi təhlükələr haqda elmi məlumatlar verməklə şagirdlərdə ekoloji mədəniyyət formalaşdırmaq və onların bu sahədə biliklərini artırmaqdan ibarətdir.

Ətraf mühiti daha çox çirkləndirən neft, üzvi və qeyri-üzvi maddələrdən ibarət olan özlü mayedir. Tərkibində olan 60 mikroelementdən yarımından çoxunu metallar təşkil edir. Bu metalların maye neftin tərkibində ümumi miqdarı kütləyə görə orta hesabla 0,01 % - dən 0,04 % - ə qədər təşkil edir.

Metal tərkibli birləşmələrin əsas kütləsi neftin qətran hissəsində toplanmışdır. Karbohidrogen fraksiyasında isə onların miqdarı çox cüzdür. Karbohidrogen tərkibində sadə metandan tutmuş, çox mürəkkəb quruluşlu porfinlərə qədər 1000-ə yaxın individual üzvi maddələr vardır.

Son vaxtlar neftin tərkibində psevdo və qeyri-müntəzəm quruluşlu izoprenonların olması da aşkar edilmişdir [1].

Neft emalı zamanı əmələ gələn çirkləndiriciləri aşağıdakı cədvəl şəklində göstərmək olar.

Neft emalı zamanı ayrılan çirkləndiricilər

Oksigenli birləşmələr	Azotlu birləşmələr
Kükürlü birləşmələr	C ₁ - C ₄ karbohidrogenləri

Yanacaqaların tərkibinin əsas hissəsini maye parafin karbohidrogenləri təşkil edir. Müxtəlif yerlərdən çıxarılan neftlərdən ayrılan benzin fraksiyalarının analizi göstərir ki, onun tərkibinin əsas hissəsi karbohidrogenlərin ən sadə nümayəndələrindən ibarətdir. Neftlərdə kükürlü birləşmələrə sulfidlər, disulfidlər, merkaptanlar, həlqəvi sulfidlər, tiofen və tiofan şəklində təsadüf edilir. Neft fraksiyasının qaynama temperaturu yüksəldikcə tərkibindəki kükürlü birləşmələrin miqdarı da artır.

Kükürlü birləşmələri 3 qrupa bölmək olar:

I qrup – sərbəst kükürd, merkaptanlar;

II qrup – soyuqda neytral xassəli və termiki davamsız sulfid və disulfidlər;

III qrup – termiki sabit həlqəvi kükürlü birləşmələr – tiofen, tiofan daxildir.

Kükürlü birləşmələr ətraf mühitin çirklənməsinə səbəb olur.

Müəllim göstərilənləri sxem şəklində yaxud slayd, diafilmdən və s. istifadə edərək, izah etməlidir.

Bununla əlaqədar şagirdlərə əlavə ədəbiyyat verməli, şagirdlər müəyyən qədər bilikli olmalıdırlar.

Şagirdlər bilməlidirlər ki, neft emalı sənayesində bərk istehsalat tullantısı kimi neft şlamları da mövcuddur. Dünyanın bir çox ölkələrində neft şlamı dərinə emal olunması üzrə texnoloji proseslərin aparılması nəticəsində şlamdan neftin, suyun və mexaniki qarışıqların ayrılması, neft şlamlarının zərərsizləşdirilməsi həyata keçirilir.

Neft emalı sənayesində bərk istehsalat tullantısından biri də işlənmiş qumbrin istehsalat tullantısıdır. Bu tullantı yağların təbii bentonit gillə kontakt təmizləmə üsulu ilə emalından sonra alınır [2].

Neft hasilatı və emalı sənayesində xammal neftin və həmçinin neft məhsullarının su yolu ilə avtoçənlər vasitəsilə daşınması zamanı doldurulma estakadalarında ekoloji problemlər yaranır. Daşınma zamanı bəzən neft məhsullarının dəniz və okeanlara dağılması baş verir ki, bu zaman suda yaşayan canlı aləm məhv olmuş olur.

Emal üçün hazır olan xammal neftlərinin saxlanıldığı çənlərdən daimi olaraq atmosfer hava mühitinə külli miqdarda neft karbohidrogenlərinin buxarlanması baş verir. Belə ki, neftin tərkibində olan H_2S , əsasən də ətraf mühit üçün zərərli olan merkaptan və disulfidli birləşmələrin atmosfərə təbii olaraq atılması nəticəsində ətraf mühidə uzun müddətli ekoloji problemlər yaranmış olur [3].

Hazırlanmış əmtəə xammal neftin və neft məhsullarının magistral boru xətləri ilə nəql olunmasıyla bərabər xammal neftlərinin dəmir yolu vasitəsilə xüsusi sternlərlə daşınması zamanı da atmosferin neft karbohidrogenləri ilə çirklənməsi baş verir. Bu isə həmin istehsalat sahələrində atmosferin çirkləndirici maddələrlə ekoloji problemlərin yaranmasına səbəb olur. Aparılmış hesabatlara görə müəyyən edilmişdir ki, xammal kimi saxlanılan çənlərdə atmosfərə atılan zərərli maddələrin miqdarının 5-10 %-ə qədər hissəsini neftin doldurulma esakadalarında baş verən çirklənmə təşkil edir. [4]

Müəllim videomaterialdan istifadə etməklə neft məhsullarının alınmasını izah edir.

Neft emalı qurğusunda alınan benzin fraksiyasının həmin qurğuda müəyyən qədər qələvi məhlulundan təmizlənməsindən sonra alınan, saxlanılan benzin fraksiyası katalitik riforminq qurğusunda müxtəlif markalı və tərkibində kükürdün

miqdarı maksimumdan minimuma endirilmiş yüksək oktan ədədli benzin məhsulları alınır. Kerosin və dizel yanacaqlarının əmtəə məhsulu kimi hazırlanması son illərdə də müasir texnologiya ilə həyata keçirilir. Bütün dünya ölkələrində neft emalı sənayesində əsas etibarilə kerosin, dizel distillatlarının tərkibində olan kükürd və naften turşularının təmizlənməsi üçün qələvi məhlulundan, texnoloji proseslərdən istifadə olunur və hal-hazırda bu üsullar bir çox ölkələrin neft emalı sənayesi müəssisələrində tətbiq edilir. Bu proses zamanı həmin fraksiyaların tərkibində olan RSH, disulfidlər, RCOOH NaOH-la reaksiyaya girərək, naften turşularının Na duzlarını əmələ gətirir. Bu zaman külli miqdarda qələvi tullantıları adlandırılan istehsalat tullantısı alınır ki, onun tərkibində RCOONa, NaOH, kerosin, dizel fraksiyalarının müəyyən qarışığından spesifik iyə malik olan tünd-çəhrayı rəngli tullantıların yenidən təmizlənməsi aparılaraq, neft turşuları alınır [5].

İlkin və yekun təmizlənmədə alınan istehsalat tullantı sularının tərkibində xeyli miqdarda fenol tipli birləşmələrin Na duzları olur ki, onların suda yaxşı həll olmaları ilə əlaqədar olaraq, həmin suların təmizlənməsi və su hövzələrinə buraxılması zamanı çox böyük ekoloji problemlər meydana çıxır.

Neft hasilatı və emalı müəssisələrində alınan tullantı sularının çirkləndiricilərdən təmizlənmə üsulları :

Bərk çirkləndiriciləri ayırmaq üçün çökdürmə metodundan istifadə edilir.

Flotasiya üsulu ilə təmizlənmə də geniş tətbiq edilir.

Bioloji üsul – burada xüsusi mikroorqanizmlərdən istifadə edilərək, üzvi çirkləndiricilər təmizlənir.

Mexaniki çökdürmə üsulu ilə təmizləyici qurğularda suyun təmizlənməsi yalnız mexaniki çökdürmə üsulu ilə həyata keçirilməsi nəticəsində istehsalat sularının təmizlənməsindən sonra həmin suların tərkibində 100 mq/l miqdarında neft və neft məhsulları qarışığı qalır. Bununla bərabər həmin suların tərkibində xloridlər, sulfatlar, sulfidlər də olur.

Buna görə də hər bir müəssisə üçün təmizləyici qurğu əsas göstəricilərdən biridir. Neft və ya neft məhsulları tullantıları qarışığının maksimum haldan minimuma endirilməsi üçün mexaniki təmizlənmiş istehsalat tullantı sularının sonradan fiziki – kimyəvi üsullarla təmizlənməsi aparılır ki, bu suların tərkibində tullantıların miqdarı 100 mq-a qədər olmalıdır.

Müəllim təmizlənmə metodlarından biri olan flotasiya üsulu haqqında məlumat verir. O, bu zaman flotoreagent kimi əsasən $Al_2(SO_4)_3$ və silikagel birləşmələrdən istifadə edilir. Son zamanlar isə daha yüksək keyfiyyətli azot tərkibli üzvi flotoreagent birləşmələrindən istifadə olunması həyata keçirilir.

Hazırda dünyanın bir çox ölkələrində tullantı qazlarının təmizlənməsi, zərərsizləşdirilməsi üçün əsasən katalitik texnologiyalardan istifadə olunur. Bu katalitik proseslərdə tullantı qazlarının təmizlənməsi, zərərsizləşdirilməsi zamanı

katalizatorun təsiri nəticəsində zərərli qazlar oksidləşir və eləcə də reduksiya olunaraq parçalanır. Zərərli olmayanlar isə su, azot, karbon qazına çevrilirlər. Azot oksidi isə reduksiya olunaraq, sərbəst azota çevrilir.

Neft emalı sənayesində tutulması, təmizlənməsi mümkün olmayan və texnoloji proseslərdə alınan, tərkibində qaz halında 95 - 97 % neft karbohidrogenləri olan zərərli maddələr də texnoloji sobalarda istilik effekti yaradan yanacaq mənbəyi kimi istifadə olunur. Həmin alınan qazlar qarışığı skruber qazları adlandırılır və texnoloji sobalarda yandırılaraq zərərsizləşdirilməsi aparılır və həmçinin texnoloji qurğularda qəzalılarda müəssisənin istehsalat təsərrüfatında 700 – 800 dərəcədə yandırılaraq zərərsizləşdirilir [6].

Neft emalı sənayesində ekoloji problemlərin yaranmasına səbəb olan texnoloji proseslərin ekoloji cəhətdən effektiv aparılmasına görə qeyd olunan elmi-texniki inkişafın aşağıdakı əsas istiqamətləri həyata keçirilir :

- texnoloji qurğuların modernləşdirilməsi, təkmilləşdirilməsi;
- xammal neftin sudan, mexaniki qarışıqlardan təmizlənməsi və ekoloji cəhətdən yüksək tələblərə cavab verən yeni texnoloji proseslərin tətbiqi;
- neft emalı zamanı tələb olunan enerji daşıyıcılarının səmərəli istifadə olunmasının təmini;
- neft emalı proseslərinin aparılması zamanı optimal texnoloji şəraitin təmin edilməsi və itki normalarının maksimumdan minimuma endirilməsi;
- neftin ilkin emalından və həmçinin neft məhsullarının sonrakı emal mərhələlərindən alınan istehsalat tullantılarının təmizlənməsi;
- istifadə olunması mümkün olmayan istehsalat tullantılarının saxlanması, zərərsizləşdirilməsi üzrə yeni üsullardan istifadə olunması;
- korroziyaya qarşı yeni inhibitor maddələrdən və həmçinin neft emulsiyasının dərinədən parçalanması üçün yeni deemulqator maddələrdən istifadə olunması;
- su ilə soyudulma aparatlarının yerinə hava ilə soyudulma aparatlarından maksimum halda istifadə edilməsi;
- toz və qaz tutucu blokların yeniləşdirilməsi;
- sənaye müəssisələrində təkrar dövri su sisteminin təkmilləşdirilməsi və modernləşdirilməsi;
- müəssisələrin fiziki - kimyəvi cəhətdən köhnəlmiş qurğularının istismardan çıxarılması [7].

Müəllim şagirdlərin biliyini yoxlayır və tapşırıq verir.

Mövzu ilə əlaqədar müəllim, neftin emalı ilə əlaqədar aşağıdakı sualları tapşırır:

1. Neft istehsalının inkişafı.
2. Neftin kimyəvi emal üsulları.
3. Neftin təkrar emalının mahiyyəti.
4. Neftin emalı prosesi zamanı alınan mineral gübrələr.

5. Neftin emalından kauçukun alınması.
6. Neft tullantısından tikinti materiallarının istehsalı.
7. Neft tullantılarından metallurgiya sənayesində reduksiyaedici kimi istifadə olunması.
8. Katalizatorun regenerasiyası və sirkulyasiyası prinsipinin izahı.
9. Sintez qaz nece alınır?

Müəllim şagirdlərin evdə hazırladığı sualların cavablarını şagirdlərlə birgə müzakirə edir və ümumiləşdirmə aparır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. A.M.Məhərrəmov, M.R.Bayramov “Neft kimyası və neft kimyəvi sintez” Bakı ; 2006.
2. Г.А.Ягодин, Л.Г.Третьякова. “Химическая технология и охрана окружающей среды” Москва; 1984
3. N.M. Məmmədov və b. Ekologiya. (9-11 siniflər üçün) Bakı ; 2000, səh.419
4. M.M. Abbasov “Məktəb kimya kursunun tədrisində ekoloji biliklərin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi problemləri” Kimya məktəbdə 2009, N – 4, səh. 36-43.
5. M.Q. Məmmədli “Neft- qaz emalının texnologiyası” Bakı ;1964
6. С.Б.Шустов Химические основы экологии. Учеб. Пособ. Москва 1994.
7. Н.В. Горбенко. об экологизации школьного образования. Химия в школе 2007, N – 6, стр. 22

Г.В. Шадлинская , Г.А. Гасьмова

Во время обработки нефти загрязнение окружающей среды и пути его устранения

РЕЗЮМЕ

Цель статьи производство нефти и во время обработки возникающий загрязненные вещества, эти вещества действуют отвещательна на окружающий мир. Эти знания дать информацию школьником основная цель урока загрязненные нефти – вода, земля и другим областьям даёт отвещательное вляние и найти способы их устранения.

Моря и океаны, которые имеют опасность загрязнения нефти дать научные информации школьником, воспитать экологическую культуру школьником.

G.V. Shadlinskaya, G.A. Qasimova

The pollution of environment during oil refinery and removing it

SUMMARY

In the article the purpose is to report and teach the students about the oil production and the negative influence of the polluting substances formed during its processing on the environment. The main purpose of the lesson is to acquaint the students with the methods of preventing the negative influence of the oil dirt on the water, soil and other areas.

Reading scientific communications about the danger formed by the oil pollution to the seas and oceans consists of educating ecological culture on students and improving their knowledge in this sphere.

Açar sözlər: neft, xammal, kükürd, karbohidrogen, emal, çirkləndirici, atmosfer, istehsalat.

Ключевые слова: нефть, сырье, сера, углеводород, обработка, загрязнитель, атмосфера, производство.

Key words: oil, raw material, sulfur, hydrocarbon, processing, pollutant, atmosphere, production.